

RÉVÉSZ EMESE (1967) Budapest

RÉVÉSZ EMESE

„Semmi, csak úgy nézek”

Illusztráció az ifjúsági irodalomban

a „Tilos az Á” sorozat példáján

„Mit bámulsz?” „Semmi, csak úgy nézek” – válaszolja a nyúl, aki legbelül kutya volt. Nézelődik, bambul, téblábol, lödörög – néz ki a fejből, ahogy a szleng mondja találóan.

Dániel András könyvének hőse, *A nyúlformájú kutya* pontosan leképezi egy kamasz viszonyát a világhoz, akinek alapvető nexusa környezetéhez nem a csinálás, hanem a szemlélődés. Inkább vizuális, mint verbális attitűd ez, a bábéskodás, bambulás lassan, de folyamatosan mozgó szkennere, a netes böngészés ödöngő, csapongó pásztázása. Az ezredforduló kamasza már elsődlegesen vizuális módon fogadja be környezetét, összefüggő, hosszú szövegeket egyre kevesebben akarnak (vagy tudnak) olvasni. Könyvkiadásunk ezzel szemben hosszú időn át tartotta magát ahhoz a modellhez, hogy az életkor előrehaladtával a gyermekkönyvekben csökken a képek aránya a szöveg javára, mígnem a tizenégy év fölötti korosztálynak szóló ifjúsági könyvekben szinte teljesen elfogynak. A Pozsonyi Pagony Kiadó által 2013-ban indított Tilos az Á könyvsorozat épp e gyakorlatot gondolta újra. A sorozatot elsősorban az ifjúsági irodalom felrészítésének célkitűzésével hívta életre a kiadó, de a mára mintegy hetven kötetet számláló vállalkozás az illusztrációkra is különös gondot fordít. Noha a sorozatnak csak mintegy húsz százaléka illusztrált, a szerkesztők láthatóan szisztematikusan igyekeznek a kortárs szövegek mellé kortárs képeket illeszteni. E sorban mára jó néhány olyan kötet született, amely izgalmas és minőségi alternatívát nyújt a kamaszkönyvek grafikai világára.

Aligha vitatható, hogy a mai kamaszok egy vizuálisan igen sűrű közegben mozognak, ők az „új képkorszak” szülöttei, akik könnyen és gyorsan szereznek információt piktogramokból, logók mentén határozzák meg az identitásukat, pörgetik a tiktokon a jobbnál jobb animációs kisfilmeket, és naponta elmerülnek a digitális játékok sokkolóan intenzív képi közegében. Kérdés, hogy mi újat mondhat nekik egy könyv. Hogyan képes a papírra nyomtatott kép versenyre kelni azzal a digitális vizualitással, ami mozog, vibrál, színes, miként tud vetélkedni egy könyvgrafika a *Fallout* videojáték disztópikus realitásával vagy az *Adventure time* rajzfilmsorozat szédületesen pszichedelikus fantáziavilágával. Vélhetően csakis úgy, ha nem akar velük versenyezni, hanem a zajban a csenddel, a virtuóz hatásvadászattal szemben olyan rajzi minőséget mutat, amely épp eszköztelenségével vonja magára a figyelmet, és készlet elmélyülésre.

A Tilos az Á sorozat illusztrált kötetei közül egyetlen sincs, ami a szó szoros értelmében képes album volna. Dániel András könyve, *A nyúlformájú kutya* köztük az egyedüli klasszikus értelemben vett képeskönyv, esetében a kép és a szöveg egyenrangú kifejezőeszközként működik. Az összes többi olyan prózai mű, amelyben a szöveges oldalak sorát olykor képek szakítják meg. Bár néhány fordítás is akad köztük, a tárgyalt kötetek többsége hazai és fiatal grafikus munkája, ami jól mutatja a kiadó azon törekvését, hogy teret adjon a kortárs grafika alkotóinak. A sorozatban műfajilag nem kötött az illusztráció léte, a kötetek között vannak ifjúsági regények (Gévai Csilla: *Lidia 16, Lidia 17*), versantológiaiak (*Szívlapát, Lehetnék bárki*), verseskötetek (Papolczy Péter: *Hogyne szeretnék!*), színpadi művek (Dániel András: *Odabent a frigóban*), novellagyűjtemények (*Budapest off, Ezentúl lesz banán!*), valamint ismeretterjesztő művek (Nényei Pál: *Az irodalom visszavág*).

A novellagyűjtemények közül az első *Budapest off* címen a fővárosról gyűjtött egybe kortárs elbeszéléseket. A kortárs szövegeket Kárpáti Tibor illusztrációi kísérik, minden írást egy-egy kép. Kárpáti a kétezres évek elején feltűnt új illusztrátorgeneráció egyik „fenegyereke”, aki sajátosan laza firkáival és pixeles kompozícióival tűnt fel. Utóbbiak a felnőtt közönségnek is bejöttek, Kárpáti fekete pixelekből összerakott kis jeleneteit lassan egy évtizede rendszeresen közli az illusztrációs téren (is) mérvadó *The New Yorker* magazin. Az amerikai mindennapokhoz kötődő rajzokból nemrég a Symposium kiadásában jelent meg önálló kötetként válogatás *America NYC* címmel. Az apró, fekete kockákból konstruált alakzatok az archaikus, DOS-os komputerjátékok világára emlékeztetnek, épp elég nosztalgikusak, naivak és elvontak tehát ahhoz, hogy még az előkelő New York-i közönség-

kompozíciók stílusosan az utcai graffitik sablonnal fújt típusát idézik meg, formanyelvükben tehát egyfajta ellenkultúrához kapcsolódnak. A budapesti kötethez hasonlóan a grafikus ezúttal sem a tárgyi, narratív részletek megragadására törekszik, hanem igazodva a megcélzott korosztály vizuális világához, elvont emblémákban közelít az írásokhoz. Rendszerint olyan tárgyakat és szituációkat emel jelenetei középpontjába, amelyek a felidézett korszak jellegzetes rekvizitumai: Lenin-emlékmű, űrhajó alakú vasmoszóka vagy a Trabant. Minimalista technikai eszköztára a fekete-fehér fotók, elmosódott videoszalagok emléktöredékeit vetíti elénk. A kötet borítóján a kalapács mellett sarló helyett megjelenő banán jól jellemzi Baranyai emblémateremtő erejét. Hasonlóan tömör képi metaforákat komponál a keletnémet menekültekre, a berlini Fal bontására, a határátlépéshez kötődő szorongás megragadására vagy a lánchídi csatára. A kamasz-illusztrációknál elvárt intellektuális elvonatkoztatás mellett tárgyi pontosság is jellemzi. Gyakran épít be kompozícióiba kortárs képi dokumentumokat: így például az utcanévtáblák cseréjén a háttérben feltűnik Orosz István ikonikus „Tovariszi konyec” feliratú plakátja és a Fidesz történelmi régmúltját idéző csokolózós falragasza; míg másutt a Ceaușescu házaspár kivégzéséről villant fel egy olyan képkockát, amely nemzedékek emlékezetébe vésődött bele.

A két elbeszéléskötetben Kárpáti és Baranyai grafikai önálló művészi értékkel bíró alkotások. Potenciálisan mindkettő magában hordozza a témákat kibontó képes albumok vagy képregények lehetőségét. Ám a hazai könyvkiadás fényévekre van ettől, így csekély az esély arra, hogy e két kiváló grafikus őket megillető, önálló teret kapjon.

Formátumukban, könyvészeti megjelenésükben a novellásköteteket követi a sorozat két, kamaszoknak szóló versgyűjteménye. Az illusztráció ezekben is szerepet kap, bár mozgásterük jellemzően szűkebb. A *Szívlapát* címmel megjelent első kötetet Dániel András rajzai kísérik. Grafikai a tus árnyalataival játszanak, a hajszálvékony fekete körvonalakra halványabb kontúrok rajzolódnak rá, amelyeket a sötét különböző árnyalataiban szétfolyó vízfesték foltjai egészítenek ki. E lírai és kis-sé borongós árnyalatok jól illenek a versek alaphangulatához. Bár a nagyobb fejezetek között egyoldalas kompozíciók is feltűnnek, a rajzok többsége a versek mellett, a lapszéleken húzódik meg, hasonlóan a könyv szövegét kísérő spontán kamaszfirkákhoz. A firka satírozott vonalhálója olykor mint önálló rajzi elem is feltűnik, de a borító találó rajza, a mellkasra nehezedő vonalgubancból rajzoló figura is ezen alapul. A firka koordinálatlan gombolyaga ebben az összefüggésben a kamasz alaktalanul tomboló érzelmi viharainak metaforájaként kap jelentést. Dániel András rajzai egyébként gyakran szólnak képi metaforákban, összevonva és egymásra montírozva a versek különféle tárgyi elemeit. (Filozofikus, lakonikus rajzi stílusa néhol Réber László látásmódjára emlékeztet.) Így például a borító firka-emberét másutt város-ember, tó-ember és fiók-ember követi. Dániel kiválóan egyensúlyoz a lírai és groteszk hangnemek között, egyenlő távolságot tartva az üres szentimentalizmustól és a bántó gúnytól. Rajzainak filozofikus, metaforákban gazdag karaktere rokon a kamasz-rajzok rajzi stílusával és szimbolikus gondolkodásmódjával. A vonalrajzok egyszerűsége teret enged az olvasó képzeletének, továbbgondolható, játékos rajzi elem marad, amely hivalkodás nélkül, a maga szerény eszköztárával fordítja képre a verset.

A kamaszoknak szóló, *Lehentnék bárki* címen megjelent újabb verstantológia a korábnál szélesebbre tárja a válogatás időhatárait, mivel a kortársak mellett a magyar költészet nagyjainak ifjúkori versei is olvashatók a kötetben. Az efféle antológiák törvényszerűen eklektikus stílusos arculatát közös nevezőre hozza az illusztrációk egységes képi látásmódja. Ezúttal a fiatal költők verseinek illusztrátoraként Locsmándi Mátyás személyében pályakezdő grafikusot kért fel a kiadó. Tiszta vonalvezetésű rajzai a fekete-fehér grafika újabb regiszterét szótlatják meg. Képei rendszerint a versek különféle tárgyi motívumainak szürreális összevonásával dolgoznak. A lapszéli rajzi jegyzetek mellett különösen a fejezeteket elválasztó, kétoldalas kompozíciók hangsúlyosak. A fekete alapon megjelenő fehér vonalas rajzok a szövegek egy-egy motívumából kibontott, grafikailag kifinomult

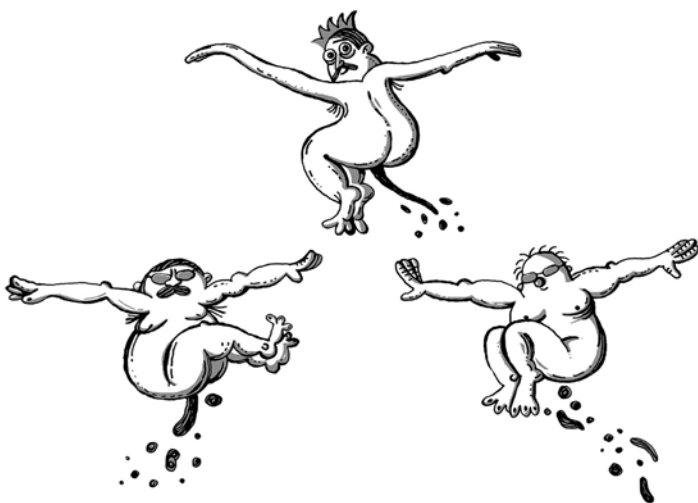
egy tájba állva muszáj
kapcsolódni, és minden táj
magához igazít
Kiss Lóránt

szimbolikus jelenetek, amelyek olykor önmagukban is érvényes képi szimbólumai a kamasz-életérzésnek: a kígyó vedlése, az ablakból kitörő madár, a pocsolya vizében szilánkosra tört test vagy a cipzár alól előtörő buja növényzet.

Versgyűjtemény lévén részben ide kapcsolódik Papolczy Péter *Hogyne szeretnék!* címen megjelent Shakespeare-átiratait tartalmazó kötete is, amely azonban könyvészetileg igényes megjelenése révén kitér a sorozat egészéből. Kemény borítás, keskeny, elegáns formátuma, tipográfiai-
lag levegős, áttekinthető megformálása önmagában figyelemre méltó műtárggyá avatja. A borítón is szembeszökő, majd az előzéklapokon is folytatódó fekete–narancssárga színválasztása telitalálat, amennyiben előlegezi azt a merészen újszerű hangnemet, amely a kötet egészét jellemzi. A válogatás Shakespeare 154 szonettjéből 33 verset ad közre, eredeti nyelven, Szabó Lőrinc fordításában és mellette Papolczy korszerűsített átiratában. A három szövegegységet Papolczy rövid, a fordító műhelyitkaiba beavató magyarázatai egészítik ki. Buzay István lapszéli rajzai e többszörösen tagolt szövegtesthez társulnak. A különféle szövegegységek összehangolásának kiváló példája az 52. szonett banán-Shakespeare alakja, amely olyan pajzán nyelvi fordulatra utal, amely csak a három szövegváltozatot összevető fordítói magyarázatból derül ki. Az efféle nyelvileg aktualizált parafrázisok nem ismeretlenek az ifjúsági irodalomban, elég ha Lackfi János és Vörös István két versantológiájára gondolunk, amelyeket egyébként a Móra Kiadó Molnár Jacqueline szín pompás, friss szemléletű illusztrációival adott közre. Papolczy bevezetőjében feltárja a szonettek ma is rejtélyekkel övezett világát, hogy olyan szerelmes versek ezek, amelyeknél nemcsak a címzettek kiléte, de neme is kérdéses; és megtudhatjuk azt is, hogy a maga korában Shakespeare szövegei kifejezetten szabados, a szlenghez közeli stílusban szóltak. A kortárs szerző így szándéka szerint nem tett mást, mint hogy visszafordította azokat új-magyarra, a mai kamasz olvasóknak ismerős verbális fordulatokkal és szituációkba ágyazva őket. Buzay István fekete–narancssárga színben pompázó grafikai kiválóan beleéreznek az egész költői játék többszólamúságába, egyszerre szólalnak meg archaizáló és groteszk hangnemben. Így az Erzsébet-korabeli ruhát viselő Shakespeare-alteregő mindenféle méltatlanul alpári szituációba keveredik, szellent, ürít, okád. A rajzoknak maradéktalanul sikerül felvenniük azt a pimasz, blaszfemikus hangnemet, amiből Papolczy átiratai is erednek. Amint azt Bahtyin Rabelais-kutatásai óta tudjuk, ez a hangnem cseppet sem volt idegen a reneszánsz és barokk népi kultúrájától, így a Globe Színház közönsége is vevő lett volna rá. Nem tiszteljen tehát, csak korhű. Buzay populáris barokk fametszetek stílusára emlékeztető rajzai mindenestre kiválóan felveszik a ritmust, és lendületes jelenlétükkel sodorják össze a különféle szövegek

széttartó karaktereit. A szűkre szabott helyen találó vizuális emblémákat alkot, mint például a Shakespeare-alteregő halálfejes változatát vagy az okádó Túró Rudit. Alpárian stílhű és szemtelenül pajzán, miközben grafikailag kifogástalanul elegáns és fegyelmezetten szöveghű.

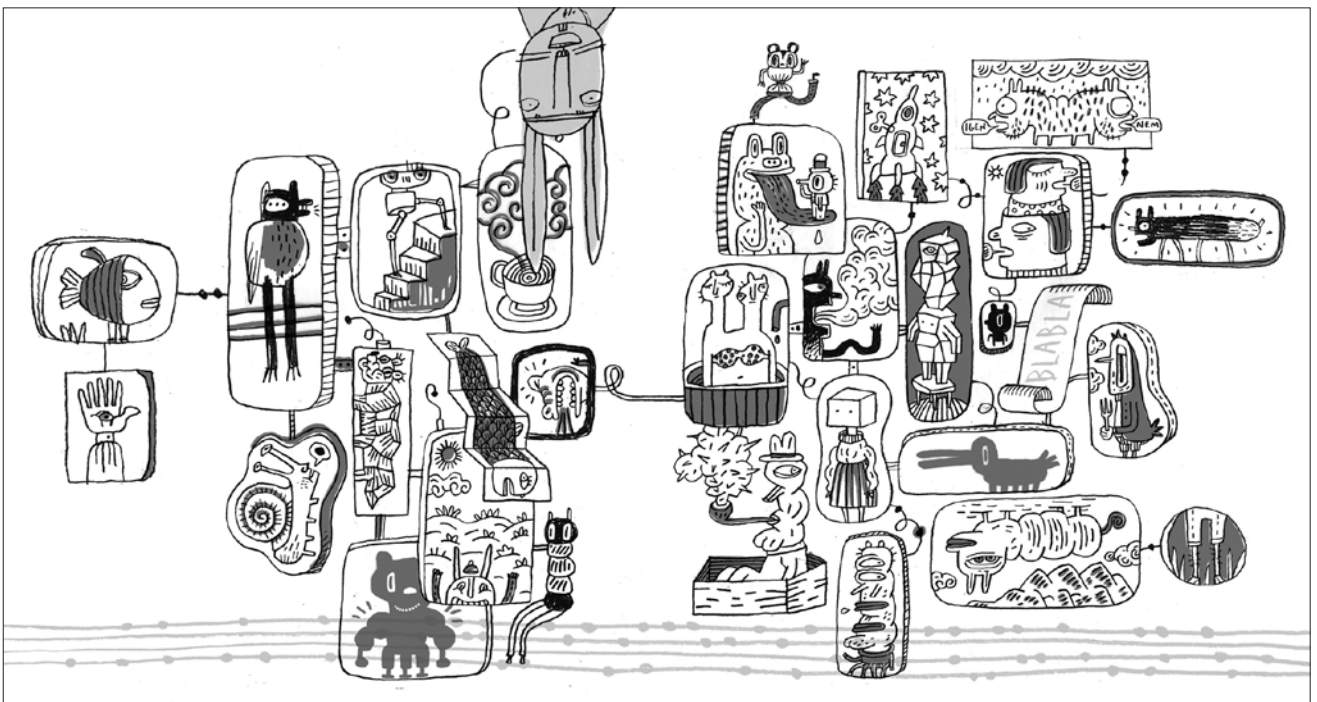
A szórakoztató irodalmi ismeretterjesztés kategóriájában ide kapcsolódik Nényei Pál *Az irodalom visszavág* című, eddig háromkötetes irodalomtörténeti bevezetője is, amelyet Baranyai (b) András illusztrált. A rajzoló különösen a fejezetkezdő, egész oldalas kompozíciókban tudott kibontakozni. Baranyai jellegzetes, bumfordi alakjai humorral és fölényes rajzi

tudással idéznek meg különféle korokat és irodalmi klasszikusokat. Némelyik szuggesztív kompozíciója (mint például a második kötetben a két Dante-rajz) Baranyai legjobb plakátjait idézi. A rajzok elevensége, a részletekben is felvillanó invenciózus humora láttán felvetődik egy általa megrajzolt magyar irodalomtörténeti képregény lehetősége is, amiben Baranyai képi világa a maga gazdagságában ki tudna bontakozni.

A végére hagytam a sorozat két különálló darabját, Dániel András szerzői köteteit. Dániel András a kortárs illusztráció egyik legegységibb hangú alkotója, aki rajzos történeteivel a legkisebbekre éppúgy rá tud hangolódni, mint a félig felnőttekre. A kiadót dicséri, hogy utat enged ezeknek a jobbára alternatív könyvkísérleteknek, amelyek kifejezetten üdítően hatnak a közönség igényeit házoló könyvkiadásunkban. *A nyúlformájú kutya*, amelyet Dániel (a tőle megszokott módon) íróként és rajzolóként egyszerre jegyez, több szempontból is merész és formabontó kísérlet. Lapjain a kép és szöveg mindvégig egyensúlyban és egységben halad, egyszerre készítetve a nézőt a képek és a szövegek olvasására. Dániel grafikai világának alapeleme a firka, a csapongó gondolat, asszociatív elmélkedés kifejezési formája, ami mélyen rokon a kamaszok rajzi univerzumával. Hőse az identitászarvos nyúl, aki azon őrlődik naphosszat, hogy ő egy nyúltestbe zárt kutya. Ezzel nagyjából a történetet is felvázoltam, a cselekményt nagyrészt ugyanis a főhős belső monológja helyettesíti. (Anti)-hősünk végiglődörgi a könyvet, téblábol benne, magányosan és elveszetten, nem tart sehonnan sehova, ugyanis önmagát keresi. Ez a passzív, belassult, nyüglődő, identitásában megzavart lény egészen olyan, mint a kamaszlét maga. A kötetben használt három szín (kék, sárga, téglavörös) épp elég a képelt valóság három szintjének megragadására (külvilág, külső és belső én). A külvilág tereptárgyai között a természet nincs jelen, csak az urbánus táj, utcákkal, emeletes házakkal. Utóbbiak esetében néhol Vajda Lajos szürrealista montázstechnikával megfogalmazott vonalrajzainak emléke is megjelenik. A hősünk körül nyüzsgő átmeneti, szürreális fantázialények, ember és állat bizzar keverékéből létrejött kimérák. Némelyik egészen konkrét művészettörténeti párhuzamokat idéz fel egyiptomi falfestményekből, Bosch, Picasso, Hans Arp, Joan Miró vagy Henry Moore szürreális alakzataiból; más részük inkább a napjainkban oly divatos kiméra, a *Taxidermia* szörnyecskéire hajaz. Ezek a mixtúrák olykor emberi karakterek groteszk leképezéseinek tűnnek, máskor csak szimplán meghökkentő genetikai kísérleteknek.

DÁNIEL ANDRÁS illusztrációja *A nyúlformájú kutya* című kötetéhez, 2018

Sok tekintetben rokon ezzel Dániel másik könyve, az *Odabent a frigóban*, amelynek műfaja alcíme szerint „kísérleti jégrevü”. Míg a nyúlkutya kalandozása az utazóregények műfajára hajaz, emez színpadi játék (amelyet egyébként Halasi Dániel rendezésében a Napsugár Bábszínház elő is adott). Kamaradrámához illően az események egyetlen színtéren, egy hűtőszekrényben bontakoznak ki, ahol egy színházi próba végett zsúfolódik össze egy zsiráf, két korcsolyázó csiga és a rendező legnagyobb bosszúságára a revü próbáját megzavaró hűtőgépszerelő, pár cickány, meg egy panda tábla csokival a hátán. A totálisan abszurd társaság már önmagában elég érdekes ahhoz, hogy lekösse a hűledező néző figyelmét, ügyesen leplezve, hogy a mű tárgya nagyon is komoly: maga a művészet. (Amely írásban és képben egyaránt, egy tál rózsaszín pudingba süllyedve meg is jelenik a darabban.) Alapja a drámairodalomban és a képzőművészetben egyaránt ismert „kép a képben” műtermi szituáció, amelynek témája maga a (színpadi) mű születése. Bár a képek szerepe itt közel sem olyan nagy, mint *A nyúlformájú kutya* esetében, a párbeszédet kísérő szélrajzokon izgalmas módon elevenednek meg e szürreális revü szereplői. Ők abban a világban mozognak otthonosan, ahol (Max Ernst szavaival [Lautréamont nyomán – a szerk.]) egy esernyő és egy varrógép találkozik a boncasztalon. Ez az a képzeleti, szabad tér, ahol bármi megtörténhet, amit csak a szerző elképzelt, és ami leírva és megrajzolva testet ölt. Dániel a tőle jól ismert groteszk firka stílusát ezúttal egy új elemmel, archív képi részletek beillesztésével gazdagítja, ami csak fokozza az alapvetően szürreális, világszédítő, sokszínű eklektikáját. Bár a történet alakulását és a rajzokat is látszólag a véletlen uralja, valójában nagyon is pontos kultúrtörténeti előképekkel rendelkezik: a különféle képi rétegeket egymás mellé montírozó eljárása, különösen pedig a 19. századi metszetek használata Max Ernst szürrealista montázsregényeire vezethető vissza, amint a darab egésze is olvasható Eugene Ionescu abszurd drámáinak parafrázisaként.

Összegezve elmondható, hogy a Tilos az Á sorozat az illusztrációiban újszerű érzékenységgel mutatja fel azokat a képi formákat, amelyek vonzóak lehetnek a mai kamasz olvasók számára. A közös stílári jellemzők közé tartozik a tárgyyszerű, történetileg hiteles ábrázolásmód, a filozofikus, gondolati tartalom előtérbe kerülése, a kamasz olvasók fogékonysága az elvont képi jelekre, emblémákra, és nyitottsága az ironikus, groteszk, szürreális hangnemre. A vállalkozás legfőbb erénye azonban az, hogy az olvasókat nemcsak a kortárs irodalom, hanem a kortárs grafika világába is bevezeti, reménybeli új közönséget teremtve számára.

AZ ELEMZETT KÖTETEK:

- Budapest off. Kortárs novellák*, szerk. KOVÁCS Eszter, KÁRPÁTI Tibor rajzaival, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2018.
Ezentúl lesz banán! Novellák a rendszerváltásról, szerk. KOVÁCS Eszter, BARANYAI (b) András rajzaival, Pozsonyi Pagony, 2019.
Szívlapát. Kortárs versek, szerk. PÉCZELY Dóra, DÁNIEL András rajzaival, Pozsonyi Pagony, 2017.
Lehetnék bárki. Kortárs és kortalan versek, szerk. PÉCZELY Dóra, LOCSMÁNDI Máttyás rajzaival, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2020.
 PAPOLCZY Péter, William SHAKESPEARE, Szabó LŐRINC, *Hogyne szeretnélek! Szonettek három hangra*, szerk. Győri Hanna, Buzay István rajzaival, Pozsonyi Pagony, 2019.
 NÉNYEI Pál, *Az irodalom visszavág 1–3*, BARANYAI (b) András rajzaival, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2015–2018.
 DÁNIEL András, *A nyúlformájú kutya*, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2018.
 DÁNIEL András, *Odabent a frigóban avagy Nem lesz itt soha előadás! (kísérleti jégrevü)*, Pozsonyi Pagony, Budapest, 2018.